

Толкын Ауелгазина¹ , Гульмира Шерьязданова² ,
Бибикуль Бюлегенова³ , Мейрамкул Исаева⁴

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің гуманитарлық ғылымдар кафедрасының меңгерушісі, доцент, саяси ғылымдарының докторы
e-mail: t.auerkazina@abaiuniversity.edu.kz

(Алматы, Қазақстан)

² Astana IT University жалпы білім беру пәндері мектебінің
қауымдастырылған профессоры, саяси ғылымдарының кандидаты
e-mail: sheryazdang@gmail.com

(Астана, Қазақстан)

³ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің саясаттану
кафедрасының қауымдастырылған профессоры,
саяси ғылымдарының кандидаты
e-mail: bibigul_bb@mail.ru

(Астана, Қазақстан)

⁴ ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану
институтының ғылыми қызметкері, PhD
e-mail: miraisa777@gmail.com

(Алматы, Қазақстан)

ЦИФРЛЫҚ ҚОҒАМДАҒЫ ЖАСТАРДЫҢ САЯСИ ӘЛЕУМЕТТЕНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Авторлар ғылыми мақалада цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтенуі мәселесінің әлеуметтік-саяси салдарын қарастырады. Мәселені зерттеу барысында авторлар саяси-әлеуметтанулық әдіснамамен қатар пәнаралық тәсілді қолданады. Әлемдік өркениетте ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы мен виртуалды коммуникациялардың кенінен таралуы әлеуметтену процесінің сипатын түбегейлі өзгертті. Сондықтан адамзат өркениетінің даму тәжірибесінде қалыптасқан әлеуметтену процесінің өзгеріске ұшырауына орай және ақпараттың бастапқы көзі ретінде виртуалды ресурстардың басымдыққа ие болғанына байланысты цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену ерекшеліктеріне талдау жасалды. Сонымен бірге, зерттеуде виртуалды кеңістік жағдайындағы жастардың саяси әлеуметтенуінің жағымды және жағымсыз тұстары анықталып, цифрлық және дәстүрлі әлеуметтенудің интеграциясы мен үйлесімділігі көрсетілді. Зерттеуде саяси ғылымда белгілі ғылыми объективтілік, жүйелілік-құрылымдық, тарихи-салыстырмалы, салыстырмалы-саяси талдаулар, сараптамалық және логикалық талдау әдістері қолданылды. Осы әдістер зерттеу тақырыбын жүйелі түрде талдауға және цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесін жүзеге асырудың тиімді тәсілдерін айқындауға мүмкіндік берді.

Түйін сөздер: әлеуметтену, виртуалды кеңістік, жастар, жаһандану, саяси әлеуметтену, техногенді өркениет, цифрлық қоғам.

Толкын Ауелгазина, Гульмира Шерьязданова, Бюлегенова Бибикуль,
Мейрамкул Исаева

ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ
В ЦИФРОВОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация. В научной статье авторы рассматривают социально-политические последствия проблемы политической социализации молодежи в цифровой среде. При изучении проблемы авторы используют междисциплинарный подход наряду с политико-социологической методологией. Бурное развитие информационных технологий и широкое распространение виртуальных коммуникаций в мировой цивилизации коренным образом изменили характер процесса социализации. Поэтому проведен анализ особенностей политической социализации молодежи в цифровом обществе в связи с изменением процесса социализации, сложившегося в практике развития человеческой цивилизации, и преобладанием виртуальных ресурсов как первоисточника информации. Вместе с тем, в исследовании выявлены положительные и отрицательные стороны политической социализации молодежи в условиях виртуального пространства, продемонстрирована интеграция и гармонизация цифровой и традиционной социализации. В исследовании использовались известные в политической науке методы научной объективности, системно-структурного, историко-сравнительного, сравнительно-политического анализа, экспертного и логического анализа. Данные методы позволили систематически анализировать предмет исследования и определять эффективные способы реализации процесса политической социализации молодежи в цифровом обществе.

Ключевые слова: социализация, виртуальное пространство, молодежь, глобализация, политическая социализация, техногенная цивилизация, цифровое общество.

**Tolkyn Auelgazina, Gulmira Sheryazdanova, Bibigul Byulegenova,
Meiramkul Issayeva**
**FEATURES OF POLITICAL SOCIALIZATION OF YOUTH
IN A DIGITAL SOCIETY**

Abstract. In the scientific article, the authors consider the socio-political consequences of the problem of political socialization of youth in the digital environment. When studying the problem, the authors use an interdisciplinary approach along with a political and sociological methodology. The rapid development of information technology and the widespread use of virtual communications in world civilization have fundamentally changed the nature of the process of socialization. Therefore, the analysis of the features of the political socialization of youth in a digital society is carried out in connection with the change in the process of socialization that has developed in the practice of the development of human civilization, and the predominance of virtual resources as the primary source of information. At the same time, the study identifies the positive and negative sides of the political socialization of youth in the virtual space, demonstrates the integration and harmonization of digital and traditional socialization. The research used well-known methods of scientific objectivity, system-structural, historical-comparative, comparative-political analysis, expert and logical analysis in political science. These methods made it possible to systematically analyze the subject of the study and identify effective ways to implement the process of political socialization of youth in a digital society.

Key words: socialization, virtual space, youth, globalization, political socialization, technogenic civilization, digital society.

Кіріспе

Бүгінде барлық дамыған елдер бастан кешіп жатқан ақпараттық қоғамға көшу процесі әлеуметтік-мәдени және технологиялық парадигманың ауысуымен қатар жүреді. Әлбетте, бұл жағдай жаңа ақпараттық технологиялардың ықпалымен жүзеге асатын жастардың саяси әлеуметтену процесіне де өз әсерін тигізбей қоймайды.

Цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену ерекшеліктерін зерттеу қазіргі заманның ең күрделі әрі өзекті мәселелерінің біріне айналып отыр. Бұл процестің проблемалық өрісі цифрлық дәуірдегі әлеуметтану, саясаттану, педагогика, психология, мәдениеттану, коммуникация ғылымдары салаларындағы ғылыми ізденістермен тығыз байланысты.

Цифрлық әлемдегі жастардың саяси әлеуметтенуінің ғылыми проблемасы - жастардың саяси әлеуметтенуіне әсерін тигізетін дәстүрлі институттардың (отбасы, білім беру мекемелері, БАҚ) рөлінің цифрлық кеңістікке (әлеуметтік желілер, онлайн-платформалар, т.б.) ауысуымен айқындалады. Сондықтан гуманитарлық ғылымдардағы көпқырлы бұл ғылыми проблема жастардың саяси әлеуметтену процесін жүзеге асырудағы цифрлық ортаның ықпалын теориялық әрі эмпирикалық тұрғыда дәлелдеу қажеттілігімен сипатталады.

Цифрлық кеңістіктегі жастардың саяси әлеуметтену мәселесін зерттеудің мақсаты – цифрлық кеңістіктегі жастардың саяси санасы мен құндылықтарының, мінез-құлқы мен азаматтық белсенділігінің қалыптасу ерекшеліктерін ғылыми сипатта негіздеу болып табылады.

Осы орайда цифрлық трансформация ХХІ ғасырдағы ақпараттық қоғамның креативті дамуының маңызды факторларының бірі. Ақпараттық қоғамда жоғары технологиялық өндіріс пен ақпараттық-коммуникациялық сала маңызды рөлге ие болады. Бұрынғы қоғамдарда негізгі капитал ретінде адамдар мен еңбек құралдары саналса, ақпараттық қоғамда ғылым мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялармен алмастырылды [1, 102-б.]. Сәйкесінше, күнделікті ақпараттар ағыны өсуде, құндылықтық бағдарлар мен білім беру парадигмалары өзгеруде, басқарудың жаңа тәсілдері пайда болуда. Бұл ретте интернет пен гаджеттер дәуірінде өскен жас ұрпаққа цифрлық технологиялардың тигізетін әсері айрықша. Онлайн оқу, геймификация, мобильді қосымшаларды пайдалану, интерактивті оқулықтар, бейне ойындар, қашықтан оқыту және т.б. сияқты әлеуметтік медиа байланыстың цифрлық тәжірибелері жастардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігіне айналууда. Осылайша, техногенді өркениеттің белсенді дамуы адамның өмір сүру салтына сапалы жаңа өзгерістер енгізіп, бұл көбінесе әлеуметтік-саяси институттарды виртуалдандырумен, жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуындағы түбегейлі өзгешеліктермен ерекшеленеді. Әрине, бұл факторлар цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесін зерттеудің өзектілігін арттырды.

Бұл мәселені толыққанды талдау, яғни жастардың саяси әлеуметтенуінің әлеуметтік кеңістігін жүйелі зерттеп-тану шетелдік және отандық авторлардың еңбектеріндегі тәжірибеге сүйену негізінде мүмкін болады. Қазіргі таңда цифрлық қоғам туралы еңбектер жеткілікті болғанымен, цифрлық ортадағы жеке тұлғаның саяси әлеуметтенуі мәселесі көп зерттелмеген. Мақалада цифрлық қоғам туралы классикалық зерттеу еңбектерін саралай отырып, цифрлық әлемдегі жастардың саяси әлеуметтенуі мәселесі

қазіргі таңдағы қолданбалы саясаттанудың ең түйткілді салаларының бірі екені айқындалған.

Әдебиеттерге шолу

Цифрландырудың жастардың саяси көзқарастарының қалыптасуы мен саяси әлеуметтенуіне әсері көптеген зерттеу еңбектерінің тақырыбына айналды. Бұл бөлімде цифрлық трансформацияның жастар топтарына ықпалын талдауға негіз болған шетелдік авторлардың негізгі жұмыстары қарастырылады, сонымен қатар ағымдағы зерттеу аясында толықтырылатын олқылықтар да анықталады.

Соңғы жылдары цифрлық трансформация, цифрлық саясат, цифрландырудың қоғамдағы құрылымдық өзгерістерге әсері мен оның әлеуметтік-саяси салдары көптеген шетелдік және отандық авторлардың зерттеу нысаны ретінде белсенді түрде қолға алынып, қарастырыла бастады.

Д. Белл, М.Кастельс, Э. Тоффлер тәрізді шетелдік ғалымдар постиндустриалды қоғам теориясының бір түрі болып табылатын ақпараттық қоғам теориясы мен Интернет кеңістігін зерттеу арқылы қазіргі қоғамның даму жүйесіне талдау жасады. Ақпараттық қоғамның дамуы әлеуметтік қатынастар сипатындағы төңкеріске әкеледі, - дейді Д. Белл [2].

Эрик Джордж «Digitalization of Society and Socio-political Issues 1: Digital, Communication, and Culture» деген кітабында цифрландыру - қоғам қызметінің барлық салаларын қайта құрылымдайтын ұзақ мерзімді және тұрақты әлеуметтік-тарихи процесс деп тұжырым жасай келе, Big Data-ның қалыптасуы, олардың алгоритмдік өңделуі және осыдан туындайтын әлеуметтік өзгерістерге (әсіресе, әлеуметтік мониторинг пен бақылау), цифрлық платформалар мен әлеуметтік медианың мәдени-коммуникациялық индустрияларға әсеріне талдау жасайды. Сонымен қатар автор технологияның билік пен үстемдік қатынастарындағы рөлін және оның әлеуетті эмансипациялық тәжірибелерге қосқан үлесін сыни көзқарас тұрғысынан қарастырады. Сондай-ақ, бұл еңбек цифрландырудың қоғамдағы құрылымдық өзгерістерге қалай әсер ететінін және оның әлеуметтік-саяси салдарын терең түсінуге мүмкіндік береді [3, 33-б.].

Александра Сова «Digital Politics: How the Web is Changing Democracy» атты зерттеуінде «Үлкен деректер, хактивизм, әлеуметтік боттар, жалған жаңалықтар, роботтар, жасанды интеллект және алгоритмдер жеке бостандықтарға қауіп төндіруі мүмкін, бірақ сонымен бірге демократияның дамуына ықпал етуі мүмкін», - дей келіп, «...Барлық прогрестің мақсаты - адамдар мен олардың қоршаған ортасы. Цифрлық технологияның мақсаты - олардың өмірін жақсарту, жеңілдету және өмір сүруге қолайлы ету», - деген ұйғарым жасады [4, 41-б.].

Еуропалық Одақтың цифрлық дәуірге өту жолына талдау жасалған Вернер Штенгттің «Digital Policy in the EU: Towards a Human-Centred Digital Transformation» деген кітабында автор цифрлық саясатты қалыптастырудағы мол тәжірибесіне сүйене отырып, адам құқықтарына негізделген, сенімді, ашық цифрлық технологияларды қолдануға басымдық беретін ЕО-ның заңнамалық және инновациялық бағдарламасын егжей-тегжейлі қарастырады. Сайып келгенде, бұл кітапта Вернер Штенгт цифрлық саладағы инновациялар тек еуропалық компаниялардың жаһандық бәсекеге қабілеттілігі үшін ғана емес, сонымен қатар белең алып келе жатқан геосаяси шиеленіс жағдайында

Еуропаның тұрақтылығын, автономиясын және технологиялық егемендігін қамтамасыз ету үшін қажет екенін атап көрсетеді.

Автор «Цифрлық трансформация ұғымы әртүрлі сипатта түсіндіріледі және көбінесе бизнес не ұйым тұрғысынан қарастырылады. Меніңше, біз негізінен адамдар мінез-құлқының өзгеруіне куә болып отырмыз: ыңғайлылық пен қызметтің жаңа деңгейлеріне тез бейімделе отырып, біз үнемі одан әрі жетілдірулерді күтеміз», - деген тұжырымын ұсынады [5, 2-6.].

Сонымен қатар цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену ерекшеліктері әлеуметтану, саясаттану, БАҚ, медиа коммуникация және журналистика сияқты ғылымның әртүрлі салаларында маңызды зерттеу объектісіне айналды.

Жастардың саясатқа қатысуы саласындағы маңызды жұмыстардың бірі - Вера Славчева-Петкованың «Young People, Media and Politics in the Digital Age» еңбегі. Автор саяси әлеуметтену процесін азаматтық мәдениет, ұжымдық сәйкестік және азаматтықты дамытатын өмір бойы жүретін интерактивті процесс ретінде зерттейді. Сонымен қатар автор жастардың саяси қатысуы мәселесін олардың мектеп, отбасы, медиа және құрдастар сияқты ықпалды акторлармен өзара әрекеттесуі тұрғысында қарастырады [6, 21-6.].

Филипп Коллиннің «Young Citizens and Political Participation in a Digital Society. Addressing the Democratic Disconnect» атты еңбегінде цифрлық қоғамдағы жастардың саяси қатысуға қатысты көзқарастары мен идеяларын, сондай-ақ олардың онлайн және офлайн өзара әрекеттесу формаларына қатысу тәжірибесін зерттеуге басымдық берілген [7, 14-6.].

Ал Брайан Д. Лоудер жастардың саяси белсенділігін арттырудың балама тәсілдерін зерттеп, ақпарат пен АКТ-ны жастардың демократиялық қоғамға белсенді қатысуына ықпал ету құралы ретінде атап көрсетеді [8, 10-6.].

Хайнц Зюнкер жастардың саяси санасының қалыптасуы мен саяси әлеуметтенуіндегі құрдастар мәдениетінің маңызды рөлін ашып көрсетуге көп көңіл бөледі. Автор зерттеуінде дәстүрлі теорияларды, әсіресе Хоркхаймер мен Адорноның фашистік Германия кезеңіндегі пессимистік көзқарастарын қазіргі заманғы, жастардың саяси әлеуметтенуіндегі құрдастардың оң ықпалын мойындайтын теориялармен салыстырады. Бұл заманауи теориялар құрдастар топтарын саяси білім мен қатысу үшін маңызды кеңістіктер ретінде қарастырады, және автор олар жастарды саяси үдерістерге белсенді қатысуға ынталандырады деген пікірін білдіреді [9, 5-6.].

Эстер Торсон, Митчелл С. МакКинни, Дхаван Шахтың бірлестігімен жарық көрген «Political Socialization in a Media-Saturated World» атты еңбекте саяси әлеуметтену туралы соңғы 40 жылда жарық көрген зерттеулерге талдау жасалып, жаңа теориялық көзқарастар мен әлеуметтену процесінің жаңа модельдері (отбасы, БАҚ, құрдастар және мектеп) ұсынылады. Кітапта авторлар он жылға жуық уақыт ішінде бірнеше сайлау циклдарын қамтитын зерттеулер мен ұрпақтар арасындағы саяси әлеуметтену үлгілерін салыстыруға мүмкіндік беретін ұлттық панельдік зерттеуден алынған деректерге сүйеніп, «Саяси әлеуметтенудің иерархиялық моделін», яғни жастардың саясатқа деген реакциясын ұйымдастыру мен талдаудың кешенді тұжырымдамалық негізін ұсынады [10, 15-6.].

Кейбір еңбектерде жастардың саяси әлеуметтенуіне ата-аналық медиацияның әртүрлі формалары қалай әсер ететініне де айтарлықтай назар аударылуда. Бұл ретте Эрика Вайнтрауб Остин, Шон Домгаардтың «Processes and Impacts of Political Socialization» атты зерттеуінде отбасы мүшелерімен

ашық және жағымды қарым-қатынас жасау жастардың саяси ортаның қажеттіліктерін қанағаттандыруына, азаматтық белсенділіктерін арттыруына және олардың саяси әлеуметтенуіне оң әсер етуі мүмкін деген тұжырым жасалған [11, 8-б.].

Карен Моссербергер, Кэролайн Дж. Толберт, Рамона С. Макнил цифрлық қоғамға азаматтардың онлайн қатысуының түрлі аспектісін қарастыра келіп, жастардың цифрлық қоғам өміріне, яғни желіде қатысу мүмкіндігі әлеуметтік интеграцияға ықпал етеді деп ой қорытады [12, 19-б.].

Осылайша, аталған зерттеулер жастар арасында саяси көріністің онлайн белсенділік пен нақты мәселелер бойынша мобилизация сияқты жаңа түрлерінің пайда болғанын көрсетеді, бұл жайт саяси қатысудың мәнін кеңірек ұғыну қажеттілігі мен оның көп қырлы сипатын айқындайды [13, 35-б.].

Ал елімізде жарық көрген «Цифрландыру және қазақстандық жастардың саяси мәдениеті: өзгерістер мен жаңа трендтер» атты ұжымдық монографияда ел өмірін цифрландыру аясында жастардың саяси мәдениетінің өзгеру тенденциялары мен қоғамдық санасының жаңғыруының жаңа аспектілері жан-жақты зерттелінеді [14].

Бұл еңбектер цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтенуі мәселесінің теориялық түсінігін тереңдетіп, оның қазақстандық қоғамда жүзеге асырылу ерекшеліктерін айқындап көрсетуге маңызды ғылыми негіз болып табылады.

Зерттеу әдістемесі

Зерттеу материалы ретінде цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесіне әсер ететін ауқымды жаһандық үдерістер алынған.

Ғылыми зерттеу жұмысының әдіс-тәсілдерін саяси ғылымдағы белгілі ғылыми объективтілік, жүйелілік-құрылымдық, тарихи-салыстырмалы, салыстырмалы-саяси талдаулар, сараптамалық және логикалық талдау тәсілдері құрайды.

Жүйелілік-құрылымдық тәсіл арқылы саяси әлеуметтену мәселесі саяси-әлеуметтік қатынастардың бір бөлігі ретінде қарастырылды.

Сараптамалық және логикалық тәсілдер отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттердегі саяси әлеуметтену ұғымы, оның саяси ғылымдағы зерттелу деңгейі турасындағы көзқарастар мен тұжырымдарға талдау жасауға мүмкіндік берді.

Тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесі мен оның батыс қоғамындағы жүзеге асырылу аспектілері зерттеліп, саяси әлеуметтену процесінің жаңа модельдерінің тарихи даму заңдылықтары айқындалды.

Салыстырмалы-саяси талдау тәсілі арқылы цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтену процесін жүзеге асырудағы әлемдік тәжірибеге талдау жасалып, оның қазақстандық қоғам үшін маңызы анықталды.

Осы әдістердің кешенді қолданылуы зерттеу тақырыбын жүйелі түрде талдауға және цифрлық әлемдегі жастардың саяси әлеуметтену процесін жүзеге асырудың тиімді тәсілдерін айқындауға мүмкіндік берді.

Зерттеу нәтижелері

Кез келген адам нақтылы бір табиғи және әлеуметтік-саяси ортада өмір сүріп, дамиды. Сондықтан қоғамдық құрылымдағы әр адамның өмір

жолы оның жеке басының қалыптасуы мен даму тарихынан тұрады. Оның танымдық, әлеуметтік, саяси, құқықтық және т.б. бағыт-бағдарларының жетілу дәрежесіне, саяси көзқарасының дамуына, саяси әлеуметтенуіне ол өмір кешкен кезеңдегі қоғамның даму деңгейі, тарихи оқиғалар, тәрбие тәсілдері, өмір салты мен қарым-қатынас жүйесі, құндылықтар т.б. зор ықпалын тигізеді. Демек, жеке тұлға - белгілі бір қоғамның, тарихи дәуірдің жемісі.

Қоғам мүшесі саяси әлеуметтену процесі негізінде өзін жеке тұлға ретінде көрсетуге ұмтылып, мемлекеттік құрылымның шектен тыс қамқорлығынан арылуға тырысады. А.Г. Асмолов атап көрсеткендей, антропогенездің өнімі ретіндегі жеке адам арасындағы байланыс, әлеуметтік-тарихи тәжірибені және әлемді өзгертетін тұлға арасындағы қарым-қатынас келесі формуламен берілуі мүмкін: «Адам индивид болып туады. Жеке тұлға болып жетіледі. Даралығын қорғайды» [15, 7-б.].

Бастапқы әлеуметтену кезеңінде (балалық шақ, жеткіншек кезең, жасөспірімдік шақ) адам тұлғасының «іргетасы» қаланады. Жеке тұлғаның бастапқы әлеуметтенуден екінші кезеңге өту көрсеткішіне адамның дербес еңбек қызметі, қаржылық және әлеуметтік тәуелсіздігі жатады.

Жалпы цифрлық ортада қоғам мүшелерін қалыптастырып, әлеуметтену процесін жүзеге асыруда тіл, білім беру жүйесі, жалпыадамзаттық және ұлттық әрі саяси құндылықтар, БАҚ, электрондық бұқаралық ақпарат құралдары, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, әсіресе интернет-технологиялар, сонымен қатар гуманистік ұстанымдар тәрізді факторлар жүйесінің алатын орны ерекше. Әрине, жастардың саяси әлеуметтенуіне зор ықпал етуші аталған факторлардың отбасы, балабақша, мектеп, орта және жоғары оқу орындары, еңбек ұжымдары, түрлі қоғамдық-саяси қозғалыстар мен бірлестіктер, дін орындары, БАҚ және билік пен басқару мекемелерін қамтитын мемлекет сияқты сан алуан институттар жүйесінің бірлескен іс-қимылының негізінде жүргізілетіні белгілі. Сәйкесінше, жеке тұлғаның әлеуметтену процесі белгілі бір әлеуметтік-мәдени контексте өтеді, алайда индивидтің дүниетанымдық бейнесі өз тұтастығына білім беру мен тәрбие процесі арқылы ие болады.

Адамзат өркениетінің даму тәжірибесінде қалыптасқан әлеуметтену тәртібі бүгінде түбірлі өзгеріске ұшырағанын атап өткен жөн. Бұл, ең алдымен, қоғамдық құрылымда ақпараттың бастапқы көзі ретінде виртуалды ресурстардың басымдыққа ие болғанына байланысты. Қоғам мүшелері үшін бастапқыда бұл ресурстар түсініксіз әрі беймәлім болғандықтан, кей жағдайда цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесі бақылаусыз күйге түсті.

Мысалы, араб революцияларының мысалдарына көз жүгіртсек, яғни 2011 жылғы Тунис пен Египеттегі оқиғалар кезінде әлеуметтік желілер мен виртуалды коммуникациялар жастарды жаппай жұмылдыруда шешуші рөл атқарды. Өйткені бұл жастардың көпшілігі әлеуметтік тәжірибесі мен білімінің таяздығына байланысты кез келген, тіпті қисынсыз ақпаратты қабылдауға бейім болды. Әрине, мұндай жағдайда ақпараттық басқару тетіктері арқылы бұқаралық санаға әсер ету еш қиындыққа соқпайды. Сондықтан қазіргі виртуалды коммуникациялар жағдайында өскелең ұрпақтың қалыптасу барысын мемлекеттік құрылымның бақылауда ұстау қажеттігі қаншалықты маңызды екеніне көзіміз жетті.

Жастардың әлеуметтену процесінің білім мен тәрбие сияқты маңызды компоненттері жаңа ақпараттық технологиялардың әсерінен қоғамдағы құрылымдық өзгерістерге байланысты барған сайын реформалануда. «Білім беру парадигмасы түбегейлі өзгеріп, ол қолжетімділік, ашықтық және үздіксіздік қағидаттарына негізделуде» [16, 33-6.]. Дәстүрлі оқыту әдістері онлайн курстар, интерактивті оқулықтар, білім беру қосымшалары және платформалар тәрізді цифрлық форматтармен толықтырылуда. Әсіресе, COVID-19 пандемиясы цифрлық білім берудің мүмкіндіктерін, сондай-ақ, шектеулерін қолдану арқылы бұл процесті жеделдетті [17, 54-6.]. Бір жағынан, цифрлық практика білім беруді қолжетімді әрі икемді етеді. Екінші жағынан, цифрлық теңсіздіктің салдарынан зейіннің төмендеуі және ақпаратты үстірт қабылдау мәселелері де туындайды. Сондықтан жастардың саяси сауаттылығын арттыру, саяси бағыт-бағдарлары мен ұстанымдарын айқындау, саяси мәдениетін жетілдіру, жалпы саяси-әлеуметтік сипаттағы сапа-қасиеттерін дамыту үшін цифрлық этика және әлеуметтік желіде жауапты мінез-құлық таныту мәселелерін олардың бойына дарыту мемлекеттік идеологияның маңызды құрамдас бөлігі болуы маңызды.

Өз кезегінде біздің заманымыздағы жастардың саяси әлеуметтену процесі жеке тұлғаның цифрлық технологияларды меңгеруімен тығыз байланысты болып келеді. Виртуалды шындықпен өзара әрекеттесу жас ұрпақтың дамуы мен әлеуметтенуіне, әлеуметтік-саяси байланыстардың өзгеруіне және жеке адам мен қоғамның өзара әрекеттесу тәсілдері мен құралдарына айтарлықтай әсер етеді. Осылайша, заманауи қоғамда интернет-технологиялар жас ұрпақтың өмірінің ажырамайтын құрамдас бір бөлігіне айналды.

Ақпараттық технологиялар адам өмірінің барлық салаларына белсенді түрде енгендіктен жастардың саяси әлеуметтену процесінің сапалы жүргізілуі халықтың барлық топтары үшін маңызды. Әрбір адам бала кезінен бастап неғижелі қарым-қатынас пен салауатты даралық дағдыларына ие болуы үшін отбасы, мектеп, білім беру жүйесі және т.б. сияқты институттарда әлеуметтік және офлайн/онлайн кеңістікте әлеуметтену кезеңдерінен саналы түрде өтуі керек екенін түсінуі керек. Сондықтан қазіргі қоғам үшін ең маңызды міндет – шынайы және виртуалды әлемдегі жастардың саяси әлеуметтенуі арасындағы тепе-теңдікті табу болып саналады. Жеке тұлға саяси әлеуметтену процесі арқылы саяси-әлеуметтік нормаларды, ережелер мен құндылықтарды, білімдер мен дағдыларды игеру арқылы қоғамға енетін болғандықтан, оның цифрлық ортаға бейімделуі ақпараттық жүйелердің негізгі элементтерін, яғни білім, біліктілік, ойлаудың тәуелсіздігі және ақпараттық ағынмен жұмыс істей білу арқылы мүмкін болады деп тұжырым жасауға болады. Жалпы заманауи әлемдегі жастардың саяси әлеуметтену процесі жеке тұлғаның цифрлық дамуымен тығыз байланысты.

Біздің заманымызда цифрландыру қоғамдық өмірдің барлық құрылымдарында (күнделікті тұрмыста, білім беру, денсаулық сақтау салаларында, ғылыми ортада, өндірісте, мемлекеттік органдарда, бизнесте және т.б.) кең түрде қолданылуда. Сондықтан қазіргі кезеңде жастардың жеке тұлға ретінде қалыптасуы мен саяси әлеуметтенуі оның қоғамда үстемдікке ие құндылықтар мен ұстанымдарды қабылдауымен қатар, жаңа технологияларды игеруі арқылы жүзеге асып келеді. Бұл ретте, бір жағынан, цифрлық қоғамдағы ғылыми ізденістер қоғамымыздың алға жылжуы мен адамзаттың жан-жақты дамуы үшін материалдық және рухани алғышарттар жасауға көбірек бағытталған. Ал екінші жағынан, техногенді өркениет заманында

пайда болған кейбір ғылыми жаңалықтар рухани құндылықтарға кері әсерін де тигізіп жатыр. Сондықтан біздің заманымызда ең өзекті мәселелерінің бірі – адамның тұлғалық бейнесін сақтап қалу.

XXI ғасырда адамның жеке тұлға ретінде өзін таныту жолындағы мақсаты кей жағдайда «беделді және әдемі заттар әлемімен танысуға», яғни беделді мәртебені тұтынуға бағыттала бастады. Цифрлық ортадағы қызылды-жасылды құралдар, әсіресе, жастарды рухани құндылықтар әлемінен алшақтатып, олардың даму құрылымын деформациялайтын мақсатқа айналууда. Жалпы бұқаралық мәдениет XX ғасырдың соңғы онжылдықтарында дүниетанымдық көзқарастарды қалыптастырудың жетекші бастамасы болды және қоғамдық-саяси жүйенің даму деңгейіне, жеке тұлғаның саяси әлеуметтенуіне де ықпалын тигізді.

Интернетті, әлеуметтік желілерді тарату бұл тек өмірлік құндылықтарды бағалау басымдықтарының өзгеруіне ғана әкелген жоқ, сонымен қатар жастардың әлеуметтену агенттері болып табылатын мектеп, университет, отбасы, дәстүрлі БАҚ (радио, баспа, теледидар) және т.б. маңызының төмендеуіне де әкелді. Қазіргі ұрпақты «цифрлы кезеңде туған цифрлық технологиялар ұсынатын мүмкіндіктерге өте тәуелді цифрлық ұрпақ» деп атауға болады.

«Ежелгі Грецияда пифагорлықтар санға негізделген әлемнің сандық моделін ұсынған болатын. Ал қазіргі ұрпақ қоғамдық өмірді цифрландыруды табиғи процесс ретінде қабылдайды. Цифрландыру уақытты үнемдеуге, ережелерді өзгертуге, өмірді жеңілдететін, ептілікті, шешім қабылдау жылдамдығын арттыратын және т.б. жүзеге асыратын процесс. Цифрлық кеңістікте «Smart – адам» жігерлілік, жылдамдық, ақылдылық, сәнқойлық сияқты қасиеттерге ие деген түсінік басымдыққа ие болуда. Дегенмен, технология адамды ауыстыру үшін емес, оған көмектесу үшін жасалатынын есте сақтау керек.

«Желілік ұрпақ» - бұл біздің заманның нағыз құбылысы. Адамзат өзінің дамуының жаңа - ақпараттық кезеңіне енуіне орай желілік технологиялар үлкен рөл атқаруда. Компьютерлік және ақпараттық технологиялардың дамуы ғаламдық компьютерлік желілердің пайда болуына әкелді. Қазіргі уақытта ең ірі желі – интернет, ол әлемдік өркениеттің ажырамас бөлігіне әрі әмбебап ақпараттық желісіне айналды. Яғни, интернет желісі ақпараттық өзара әрекеттестіктің мүлдем жаңа қағидаттарын қамтамасыз етіп, желілік (жаһандық) ақпараттық кеңістікті қалыптастырды. «Қазіргі уақытта интернет әлемнің барлық елдерін қамтиды және белгілі бір дәрежеде жаһандық ақпараттық кеңістікті білдіреді, оны барлық қолданыстағы коммуникациялық және ақпараттық желілерді біріктіретін нақты кеңістіктің ақпараттық проекциясы түріндегі бірыңғай жалған кеңістік ретінде қарастыруға болады», - деп атап өтті И.С. Суравцева [18]. Өз кезегінде жылдам таралатын және қарқынды дамып келе жатқан дүниежүзілік желі - интернет ел тұрғындары арасында қоғамдық өмірдің барлық салаларындағы өзара әрекеттесуді «тиімді» ұйымдастырушы жаһандық делдал рөлін атқаруда. Сонымен қатар интернет қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени құбылысы ретінде біртұтас экономикалық, әлеуметтік, саяси және мәдени кеңістікті қалыптастыру қызметін де жүзеге асыруда. Жалпы интернет түрлі әлеуметтік институттардың (билік, ғылым, білім, бұқаралық коммуникация) бір бөлігіне айналып, оның атқаратын функцияларының әсерінен тұлғааралық қарым-қатынастың стилі, ақпарат алу арналары мен бос уақыттың құрылымы өзгеріске ұшырауда.

Біздің заманымызда интернет көптеген адамдардың өмір сүру қалпында өте маңызды рөл атқарады. Интернетті адамдар әртүрлі себептермен (танысу, өзара ақпарат алмасу, ақша табу және т.б.) кең түрде қолданады. Осылайша, интернет адамдардың күнделікті өмірінің бір бөлігіне айналды. «Қазіргі жастар, Z және Альфа ұрпақтарының өкілдері - интернет пен мобильді технологиялар дәуірінде туып-өскен «цифрлық аборигендер» [19, 4-б.]. Олар үшін цифрлық тәжірибелер күнделікті өмір сүру қалпымен біте қайнасып кеткен іс-қимыл болып саналады. Өз кезегінде «жаңа ақпараттық технологиялар, әлеуметтік желілер қалыптасқан өмірлік идеялармен сәйкес келмейтін әлемді жобалайды» [20, 114-б.].

Цифрландыру жағдайында жастардың саяси әлеуметтену процесі барлық қолжетімді цифрлық технологиялар арқылы жүзеге асырылуда. Оның мақсаты – жас ұрпақтың онлайн контексте алған әлеуметтік тәжірибесін меңгеруі және қабылдауы, бұл тәжірибені аралас офлайн/онлайн шындықта қалпына келтіруі. Осыған орай «цифрлық платформалар қарым-қатынас пен өзін-өзі таныстырудың жаңа үлгілерін қалыптастыра отырып, әлеуметтенудің маңызды агенттеріне айналады» [21, 437-б.]. Әлеуметтік желілер, мессенджерлер және онлайн қауымдастықтар сәйкестік пен әлеуметтік байланыстарды қалыптастыру үшін балама кеңістіктер жасайды. Зерттеушілер бұл процестің мынадай екіұшты сипатын атап өтеді: өзін-өзі көрсету және пікірлес адамдарды табу мүмкіндіктері кеңейеді, бірақ сонымен бірге кибербуллинг, ақпараттық манипуляциялар және «жаңғырық камераларын» қалыптастыру қаупі артады, мұндай жағдайда жастар баламалы көзқарастардан оқшауланады [22, 25-б.].

Бүгінгі таңда интернет коммуникативтік, ақпараттық, ойын-сауық, жастардың әлеуметтенуі функциясын атқарумен қатар, қоғамдық өмірдің жаңа әлеуметтік-мәдени құбылысы ретінде де әрекет етеді. Интернет тек техникалық немесе бұқаралық коммуникация құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар адамның тұлғалық, шығармашылық мүмкіндіктерінің шекараларын кеңейту, жастардың саяси-әлеуметтік құндылықтық бағдарларын, мінез-құлық кодтарын қалыптастыру, саяси-әлеуметтік нормалар мен рөлдерді өзгерту, әлеуметтік ұтқырлықты арттыру, оның кеңістіктік және уақыттық шекараларын кеңейту тәсілі ретінде қызмет атқаруда.

Профессор А.В. Мудрик әлеуметтену жағдайларының жаһандануы аясында ғаламдық интернет «қоғамның жиынтық рухани және материалдандырылған ақпараттық әлеуетінің үздіксіз нақтыланған моделі, және бұл өз кезегінде адам қызметінің әртүрлі түрлері мен бағыттары үшін қуатты ақпараттық негіз болып табылады», - дейді [23, 83-б.]. Осы орайда цифрлық әлемдегі жастардың саяси әлеуметтенуінің бір ерекшелігі – әлеуметтену үлгілерінің алуан түрлілігінің артуы. Бүгінгі таңда саяси әлеуметтену механизмдері өзгеріп, оның дәстүрлі агенттері – отбасы, мектеп, мемлекеттік БАҚ-тың рөлі азайып келеді. Керісінше, әлеуметтік желілер, бейресми бірлестіктер, жаңа саяси ұйымдар сияқты жаңа әлеуметтік құрылымдардың маңызы артып отыр.

Осылайша, цифрландырудың қоғамға және әрбір жеке адамға әсерін зерттеу өзекті ғылыми проблема екендігі сөзсіз жайт. Кішкентай кезінен бастап балалар өз өмірінің ажырамас бөлігіне айналатын электрондық ақпараттық құрылғыларды пайдалануда. Бұл бізге «цифрлық балалық шақ» деп аталатын құбылыс туралы айтуға мүмкіндік береді. Заманауи әлемде цифрлық құрылғылар қоғам мүшелерінің сыртқы әлеммен өзара әрекеттесу формаларын өзгертіп, адамзаттың дамуының жаңа жағдайын жасап, нәтижесінде өскелең ұрпақ әлеуметтенудің толыққанды агентіне айналады. Цифрландыру

қоғамдық өмірдің барлық салаларына ене отырып, жаңа мүмкіндіктерді де, жаңа тәуекелдерді де туғызуда.

«Цифрлық білім беру ортасындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық әлеуметтенуінің негізгі механизмдері мыналар болып табылады (1-сурет):

***1-сурет.** Цифрлық білім беру ортасындағы жеке тұлғаның әлеуметтік-психологиялық әлеуметтенуінің негізгі механизмдері*

Дәстүрлі механизм	• жеке тұлғаның қоғамда қабылданған мінез-құлық нормаларын, стереотиптерді бейсаналы түрде меңгеруі
Институционалды механизм	• жеке тұлға әртүрлі әлеуметтену институттарымен өзара әрекеттесуі арқылы негізделеді
Стильдендірілген механизм	• жеке тұлға субмәдениетке тән мінез-құлық үлгілерін, ойлау стилін, құндылықтарды және моральдық-психологиялық сипаттарды өз бойына қабылдайды

Ескерту - сурет авторлармен құрастырылды.

Дәстүрлі механизм, көбінесе отбасы мен жақын ортаның ықпалымен жүзеге асады. Жеке тұлғаның әлеуметтенуінің дәстүрлі механизмі қоғамда қабылданған мінез-құлық нормаларын, стереотиптерді және т.б. меңгеру кезінде бейсаналық деңгейде көрініс табады.

Институционалды механизм кезінде жеке тұлғаның мінез-құлқы, мотивациясы мен дүниетанымы қалыптасады, әрі оның қоғамдық құрылымдағы идеалдармен сәйкестендіру әрекеті де жүзеге асады.

Стильдендірілген механизм, әсіресе, жастар арасында басым болып келеді, себебі олар үшін құрдастар тобы мен кәсіби орта маңызды рөл атқарады. Осылайша, бұл механизмдер жеке тұлғаның цифрлық ортада әлеуметтенуінің әртүрлі аспектілерін сипаттайды» [24, 93-б.].

Яғни, қазіргі кезде цифрлық тәжірибелер - бұл жеке тұлғаны қалыптастыруға зор ықпалын тигізетін әрі олардың өмір сүруінің органикалық бөлігі. Өйткені, цифрлық технологиялар, әсіресе, жастардың қарым-қатынас тәсілдерін толығымен өзгеріске ұшыратты. Заманауи гаджеттер (смартфондар, компьютерлер, ноутбуктер, планшеттер және басқа электрондық құрылғылар) адамдардың зияткерлік операцияларды жеделдететін құралына айналды. Шындығында, әлеуметтік желілер, мессенджерлер, бейне қоныраулар кез келген қоғам мүшесіне нәсіліне, ұлтына, саяси көзқарасына және т.б. қарамастан үнемі бір-бірімен байланыста болуға мүмкіндік береді. Виртуалды өмір адамзат пайда болған кезден қалыптасқан табиғи қарым-қатынасты, бетпестік кездесулерді алмастырып, адамның күнделікті тұрмысына белгісіз жаңа ақпаратты ұсыну және қабылдау тәсілдерін енгізуде. Жалпы күнделікті өмірде адам баласының ақпаратты алу және өңдеу технологиясы толығымен өзгеріске ұшырады. Осылайша, виртуалды коммуникациялар арқылы, әсіресе, жастар табиғи қарым-қатынас арқылы алынатын ақпарат көлемінен бірнеше есе асып түсетін ақпарат көлеміне қол жеткізуге мүмкіндік алуда. Бір жағынан, виртуалды коммуникациялар қоғам мүшелерінің өздерін қызықтыратын мәселелер бойынша өзара ақпарат алмасуына, бүкіл әлем бойынша пікірлес адамдар-

ды табуына жол ашады. Екінші жағынан, бұл нақты адамдармен қарым-қатынас кезінде қалыптасатын қажетті коммуникативтік дағдыларды игере алмағандықтан, олардың бойында әлеуметтік фобияға қатысты проблемаларды туғызуы да ықтимал. «Ақпаратпен өзара қатынасын жаңа қағидаларға сүйене отырып құрған адам ақпараттық қоғамда эволюцияның жаңа деңгейіне шығады, бұл кезде физикалық және интеллектуалдық даму кеңістік пен уақыт тұрғысынан бөлініп, өзара байланысын жоғалтады» [25, 55-6.].

Дамыған цифрлық технологиялар жастардың әлеуметтену процесінің бастапқы кезеңдерінде-ақ оның виртуалды коммуникацияларды емін-еркін пайдалануы мен әртүрлі ақпаратқа қолжетімді болуына жол ашты. Нәтижесінде, әлеуметтік ортада виртуалды коммуникациялар барған сайын маңызды рөл атқарып, цифрлық қоғамдағы жастардың әлеуметтену процесін айтарлықтай өзгерістерге ұшыратты. Әрине, қазіргі заманның цифрлық буынының өкілдеріне әлеуметтік және цифрлық белсенділік, ұтқырлық, көп салалы міндеттерді атқару, интеллектуалдық әлеует, ақпаратты қабылдаудың жоғары жылдамдығы, өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, интернет кеңістігінде байланыс жасау қабілеті тән [26, 215-6.].

Осылайша, бүгінгі күні жастардың саяси әлеуметтену механизмдері өзгерді; дәстүрлі агенттердің рөлі төмендеп, жаңа әлеуметтік құрылымдардың, яғни әлеуметтік желілер мен бейресми бірлестіктердің маңызы артты. Осы орайда жастардың ақпараттық және саяси мәдениетін қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие болды. Алайда бұл мәселені тек утилитарлық немесе технологиялық тұрғыдан қарастыру жеткіліксіз.

Цифрлық әлемдегі жастардың саяси әлеуметтену ерекшеліктерін зерттеу мақсатында біз тәуелсіз эмпирикалық зерттеу жүргіздік. Цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтену процесінің жүзеге асырылу үшін жүргізілген SWOT-талдау нәтижелері 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте. Цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтену мәселелері бойынша SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары	Мүмкіндіктер	Қауіптер
Жастардың түрлі дереккөздерден ақпаратқа жедел әрі кең тұрғыда қолжеткізуге мүмкіндік алуы.	Жастардың арасында сенімсіз немесе жалған ақпараттың таралуы (фейктер, манипуляциялар).	Әртүрлі онлайн платформалар арқылы жастардың ақпаратты талдау қабілетін арттыру және медиасауаттылығын жүйелі дамыту.	Саяси акторлар тарапынан жастарды басқару әрекеттерінің, ақпараттық манипуляцияның орын алу қаупінің туындауы.
Саяси коммуникация арқылы жастардың талқылау мәдениетінің қалыптасуы мен цифрлық сауаттылығының артуы.	Қоғамдық ортада кликтивизмнің (нақты әрекетсіз жалған белсенділік) орын алу қаупі.	Цифрлық ортада жастардың мінез-құлқы мен саяси мәдениетін дамыту.	Жастардың тек өз көзқарасына сәйкес ақпаратты ғана қабылдау, радикалды немесе популистік идеологияларға тартылу және алгоритмдік оқшаулануға ұшырау қаупінің артуы.

Жастардың азаматтық белсенділіктің жаңа формаларына (онлайн петициялар, флешмобтар, пікірталастар, азаматтық бастамалар) қатысу мүмкіндігінің кеңеюі.	Жастардың бойында ақпаратты сараптау қабілетінің төмендігі, сыни ойлау дағдыларының жеткіліксіздігі олардың манипуляцияға бейімділігін арттыруы ықтимал.	Цифрлық ортада жастардың азаматтық белсенділігі (электронды үкімет, онлайн дауыс беру, қоғамдық талқылаулар) мен қоғамдық-саяси іс-шараларға қатысуын дамыту.	Жастардың арасында қарама-қайшы пікірлердің орын алуы, әлеуметтік бөліну мен радиализация және поляризацияға әкелу қаупінің туындауы.
Жастардың тәуелсіз балама көзқарастарды игеріп, өз пікірін білдіру мүмкіндігіне бейімделуі.	Цифрлық ортадағы сан түрлі ақпараттардан оның маңыздысын ажыратудың қиынға соғу қаупі.	Цифрлық платформалар негізінде жастармен тиімді коммуникациялық қарым-қатынасты орнату.	Қоғамда экстремистік идеялардың таралуы мен киберқауіпсіздік қаупінің артуы.
Жастардың ортасында қоғамдық пікірді, яғни желілік коммуникацияны қалыптастыру мүмкіндігінің кеңеюі.	Жастардың жүйелі саяси білім ала алмау қаупі.	Жастардың саяси білімді заманауи форматта интерактивті тәсілдермен игеру мүмкіндігін жүзеге асыру.	Цифрлық ортадағы ақпараттың көптігі жастарды саясаттан алыстатып, саяси апатияның күшеюіне (сенімсіздік) әкелуі мүмкін.

Жүргізілген SWOT-талдау нәтижесі цифрлық білім беру кеңістігінде жастардың саяси әлеуметтену деңгейін арттыру үшін күшті жақтарды нығайтып, әлсіз тұстарды жою, мүмкіндіктерді жете пайдалану және қауіптердің мөлшерін азайту қажеттігін көрсетеді. Яғни, цифрлық кеңістік жастардың саяси әлеуметтенуін сапалық жаңа деңгейге көтергенімен, оның ықпалы қарама-қайшы нәтижеге әкелуі де ықтимал. Демек, цифрлық әлемде жастардың азаматтық белсенділігі (электронды үкімет, онлайн дауыс беру, қоғамдық талқылаулар) мен демократиялық саяси қатысуы кеңеюімен қатар, олардың саяси санасының үстірттенуі мен манипуляцияға бейімділігі артуы да мүмкін.

Цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтену процесіне рухани бағдарлардың, дәстүрлі адамгершілік құндылықтардың өзгеруі теріс әсер ететінін атап өтпеуге болмайды. Қоғамдық құрылымда идеологиялық нұсқаулар жоғалып, бос кеңістік (идеологиялық вакуум) пайда болды. Мемлекеттік құрылымда қоғамдық институттардың өзгеруі жастардың адекватты өмір салты үлгісін тандай алмауына әкелуде. Сондықтан құнды ақпаратты таратуда реттелген жүйенің болмауы кейде болып жатқан әлеуметтік-саяси процестердің теріс өріс алуын тудыруы да ықтимал. Сол себептен «...ең жас когорттың (жас адамдардың – Т.А.) қоғамдық өмірге саяси қатысуының төмен деңгейі, көбінесе, саяси қызығушылықтың жоқтығымен, скептицизммен немесе тіпті немқұрайлылықпен түсіндіріледі» [27]. Сондықтан SWOT-талдау көрсеткендей, негізгі ғылыми және практикалық міндет – цифрлық мүмкіндіктерді тиімді пайдаланып, қауіптерді азайтатын институционалдық және білім беру механизмдерін жетілдіріп, жастардың сыни ойлауы мен тәуелсіз азаматтық ұстанымын қалыптастыру болып табылады. Бұл ретте жастардың саяси білім мен құндылықтарды меңгеруі үшін онлайн курстар мен білім беру платформаларын тиімді қолдану және өзара қарым-қатынас орнатуы үшін виртуалды кеңістіктер құру мүмкіндіктері маңызға ие.

Демек, цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтенуі - барлық қолжетімді цифрлық технологиялар арқылы адамның онлайн контексттерде алған әлеуметтік тәжірибелерді игеруі, оны аралас офлайн/онлайн ортада жүзеге асыруы және цифрлық тұлғаны нақты тұлғаның бөлігі ретінде қалыптастыру процесі. Цифрлық әлеуметтенусіз бүгінгі таңда жеке тұлғаны қалыптастыру, оны бейімдеу және ақпараттық қоғамның саяси-әлеуметтік жүйесіне интеграциялау процесі қиынға соғады.

Сонымен, цифрлық ортадағы жастардың саяси әлеуметтену процесі дәстүрлі әлеуметтенудің маңызды бөлігі ретінде оны толықтырады, ал цифрлық құрылым жаңа көзқарастар мен тәсілдерді қажет ететін қоғам дамуының өзгеше сапалық кезеңін ұсына отырып, күнделікті офлайн ортада саяси-әлеуметтік құндылықтарды дамытады.

Қорытынды

Қоғамда цифрлық тәжірибенің қалыптасуы аясында жастардың саяси әлеуметтенуі сапалық тұрғыдан жаңа деңгейге көтеріліп, мазмұны мен формасы жағынан бірқатар өзгеріске ұшырауда. Осы орайда, цифрлық кеңістікте дәстүрлі әлеуметтену агенттерінің рөлі төмендеп, әлеуметтік желілер, онлайн-платформалар және цифрлық коммуникация тәрізді цифрлық құралдардың маңызы артып жатқанына көз жеткіздік.

Қоғамда цифрлық тәжірибенің қалыптасуы (желілік өзара әрекеттестіктер, жедел ақпарат, медиалық контент) аясында жастардың цифрлық сауаттылығы мен сыни ойлауын қалыптастыру, сонымен қатар олардың саяси әлеуметтенуін жүзеге асыру ерекше маңызға ие. Бұл ретте жастардың цифрлық құралдарды пайдаланудың техникалық дағдыларын жете меңгеруімен қатар, олардың бойында ақпаратты сыни тұрғыдан бағалау, цифрлық платформалардың жұмыс істеу тетіктерін түсіну, қазіргі қоғамдық-саяси жүйенің мән-мағынасын кешенді ұғыну, цифрлық кеңістіктің тәуекелдері мен мүмкіндіктерін саралау қабілеттерін терең дамытудың мәні айрықша.

Виртуалды өмірдегі алуан түрлі өзгерістер жастардың өміріне, олардың саяси көзқарасының қалыптасуы мен саяси әлеуметтенуіне терең әрі екіжақты әсер ететін көп қырлы процесс. Сөзсіз цифрлық технологиялар жастардың білім алуына, саяси әлеуметтенуіне зор ықпалын тигізіп, кәсіби және мәдени қабілеттерінің дамуы жолында жаңа мүмкіндіктер ашады. Мәселен, «Польша, Нидерланды және Италия сияқты елдердегі зерттеулер жастардың тиісті құралдармен қамтамасыз етілген кезде саясатқа қатысуға ұмтылатынын көрсетеді. Мұндай құралдарға жас азаматтар арасында электрондық қатысуға жәрдемдесу үшін айтарлықтай әлеуеті бар электрондық демократия платформалары жатады» [28, 67-83-б.]. Дегенмен, олар қоғам мен мемлекет тарапынан түсіністік пен тиісті қарым-қатынасты талап ететін жаңа тәуекелдер мен қиындықтарды да тудырады. Сол себептен цифрлық қоғам дамуының кезеңінде жастардың саяси әлеуметтену процесін ақпараттық сипатта басқарудың маңызы ерекше, және бұл басқаруды оңтайлы бағытта жүзеге асыру мемлекет пен қоғамның күш-жігеріне байланысты болады. «Кейде қоғамда белгілі бір жағдайға орай тұрақты реакция стереотиптері қалыптасады. Бұл адамдар бұқарасын ақпараттық басқаруды жүзеге асыру кезінде қолданылады» [29, 127-б.].

Жалпы қазіргі заман адам өмірінің әртүрлі сегменттерінде ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану тәжірибесімен сипатталады. Сәйкесінше, жастардың саяси әлеуметтену процесі офлайн, онлайн және аралас сипатта жүзеге асырылады. Ақпаратты ұсыну формалары мен тәсілдері, ақпарат көздері

мен мазмұны өзгерді, ал алдыңғы қатарға виртуалды табиғатқа негізделген адамдар арасындағы қарым-қатынастар шыға бастады. Тарихи уақыттың бүгінгі кезеңінде онлайн-қосымшалар мен интернет қоғамның өмірінде шешуші рөл атқарады: адамның танымдық, еңбек және коммуникативтік белсенділігі олармен тығыз байланысты. Мәселен, Қазақстанда жастардың 97%-ы интернет жүйесін тұрақты пайдаланады, және олардың басым бөлігі өзін-өзі таныту және шығармашылығын көрсету алаңына айналған TikTok, Instagram, Telegram және YouTube сияқты платформаларда белсенді.

Сонымен, цифрлық қоғамдағы жастардың саяси әлеуметтенуінің тиімді моделін қалыптастыру үшін білім беру жүйесінде саяси білімді жаңғырту мен цифрлық азаматтық мәдениетті қалыптастыру, олардың медиасауаттылығы пен сыни ойлау деңгейін дамыту, және мемлекеттік жастар саясаты мен цифрлық коммуникация стратегияларын жетілдіру маңызды. Осы бағытта жүйелі әрі мақсатты іс-қимылдарды жүзеге асыру цифрлық қоғам жағдайында саналы, жауапты және белсенді азаматтарды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Сухов Е.И. Информационное общество как новое общество // Теория и практика общественного развития. – 2011. – № 7. – С. 101-102.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. – М.: Академия, 1999. – 949 с.
3. George E. Digitalization of Society and Socio-political Issues 1: Digital, Communication, and Culture. – Wiley-ISTE, 2019. – 272 p.
4. Sowa A. Digital Politics: How the Web is Changing Democracy. – Editorial Verlag J.H.W. Dietz Nachf., 2017. – 184 p.
5. Stengg W. Digital Policy in the EU: Towards a Human-Centred Digital Transformation. – Edward Elgar Publishing Limited, 2024. – 330 p.
6. Slavtcheva-Petkova V. Young People, Media and Politics in the Digital Age. – New York: Routledge, 2024. – 245 p.
7. Collin P. Young Citizens and Political Participation in a Digital Society. Addressing the Democratic Disconnect. – New York; Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015. – 189 p.
8. Loader B.D. Young Citizens in the Digital Age: Political Engagement, Young People and New Media. – New York: Routledge, 2007. – 232 p.
9. Sünker H. E-Political Socialization, the Press and Politics: The Media and Government in the USA, Europe and China. – Frankfurt am Main: International Academic Publishers Peter Lang GmbH, 2014. – 372 p.
10. Thorson E., McKinney M.S., Shah D. Political Socialization in a Media-Saturated World. Textbook XXVIII. – New York; Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; Oxford; Wien, 2016. – 472 p.
11. Austin E.W., Domgaard S. Processes and Impacts of Political Socialization. – London, 2022. – 592 p.
12. Mossberger K., Tolbert C.J., McNeal R.S. Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation. – Cambridge, MA: The MIT Press, 2007. – 240 p.
13. Koren N. Conceptualizing political information literacy among young people: A systematized review of the literature // Education, Citizenship and Social Justice. – 2025. – P. 31-54.
14. Цифрландыру және қазақстандық жастардың саяси мәдениеті: өзгерістер мен жаңа трендтер: ұжымдық монография. – Алматы: ҚР ҒЖБМ ҒК Философия, саясаттану және дінтану институты, 2023. – 322 б.
15. Асмолов А.В. Психология индивидуальности: учебник. – М.: МГУ, 1990. – 367 с.
16. Кедрова Г.Е., Муромцев В.В. Электронные учебники: актуальные проблемы стандартизации // Вестник качества. – 2008. – № 6 (84). – С. 28-34.
17. Костина Н.Б., Чижов А.А. Цифровое неравенство при цифровизации образовательного процесса: социологический аспект // Вестник Сургутского государственного педагогического университета. – 2023. – № 1 (82). – С. 48-59. – URL: <https://vestniksurpgpu.elpub.ru/jour/article/view/169> (қаралған күні: 14.02.2026).
18. Суравцева И.С. Экономико-географический анализ инновационных процессов на территории Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.500rublei.ru/2009/03/16/kachestvo-zhizni.html> (қаралған күні: 27.01.2026).
19. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently? // On the Horizon. – 2020. – Vol. 9. – № 6. – P. 1-6. – URL: <https://www.scrip.org/reference/referencespapers?referenceid=1457953> (қаралған күні: 05.03.2026).

20. Рудковский Э.И. Особенности социализации молодежи в условиях информационного общества // Философия. – 2022. – Т. 35. – С. 112-115. – URL: <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/33566/1/112-115.pdf> (қаралған күні: 19.02.2026).
21. Солдатова Г.У., Войскунский А.Е. Социально-когнитивная концепция цифровой социализации: новая экосистема и социальная эволюция психики // Психология. Журнал ВШЭ. – 2021. – № 3. – С. 431-450. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-kognitivnaya-kontseptsiya-tsifrovoy-sotsializatsii-novaya-ekosistema-i-sotsialnaya-evolyutsiya-psihihi> (қаралған күні: 11.01.2026).
22. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И., Нестик Т.А. Цифровое поколение России: компетентность и безопасность. – М.: Смысл, 2017. – 375 с.
23. Мудрик А.В. Социализация человека: учеб. пособие для вузов. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М.: Академия, 2006. – 304 с.
24. Гунина Е.В. К вопросу изучения цифровой среды как фактора социализации // Казанский педагогический журнал. – 2020. – № 6. – С. 89-95. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-izucheniya-tsifrovoy-sredy-kak-faktora-sotsializatsii-lichnosti> (қаралған күні: 03.03.2026).
25. Самарцев О.Р. Цифровая реальность. Телевидение постиндустриальной эпохи. – М., 2009. – 334 с.
26. Тишкова А.С. Особенности цифровой социализации современной молодежи: теоретический экскурс // Человеческий капитал. – 2023. – № 12 (180). – С. 212-218. – URL: https://humancapital.su/wp-content/uploads/2023/12/202312-1_p212-218.pdf (қаралған күні: 22.02.2026).
27. Lazarsfeld P.F., Berelson B., Gaudet H. The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign. – New York: Duell, Sloan and Pearce, 1949.
28. Ambrosino A., Birk S.C., Mingardi C. et al. Youth and Democracy: Digital Opportunities for the Future of Participation // Participatory and Digital Democracy at the Local Level: European Discourses and Practices. – Cham: Springer International Publishing, 2023. – P. 67-83. – URL: <https://open-research-europe.ec.europa.eu/articles/5-360> (қаралған күні: 08.01.2026).
29. Шульц В.Л., Кульба В.В., Шелков А.Б. и др. Информационное управление в условиях активного противоборства: модели и методы. – М.: Наука, 2011. – 187 с.

REFERENCES:

1. Suhov E.I. Informacionnoe obshchestvo kak novoe obshchestvo [Information society as a new society] // Theory and Practice of Social Development. – 2011. – № 7. – S. 101-102. (in Russ.).
2. Bell D. Gрядущее postindustrial'noe obshchestvo [The Coming of Post-Industrial Society]. – Moscow: Akademiya, 1999. – 949 p. (in Russ.).
3. George E. Digitalization of Society and Socio-political Issues 1: Digital, Communication, and Culture. – Wiley-ISTE, 2019. – 272 p.
4. Sowa A. Digital Politics: How the Web is Changing Democracy. – Editorial Verlag J.H.W. Dietz Nachf., 2017. – 184 p.
5. Stengg W. Digital Policy in the EU: Towards a Human-Centred Digital Transformation. – Edward Elgar Publishing Limited, 2024. – 330 p.
6. Slavycheva-Petkova V. Young People, Media and Politics in the Digital Age. – New York: Routledge, 2024. – 245 p.
7. Collin P. Young Citizens and Political Participation in a Digital Society: Addressing the Democratic Disconnect. – New York; Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015. – 189 p.
8. Loader B.D. Young Citizens in the Digital Age: Political Engagement, Young People and New Media. – New York: Routledge, 2007. – 232 p.
9. Sünker H. E-Political Socialization, the Press and Politics: The Media and Government in the USA, Europe and China. – Frankfurt am Main: International Academic Publishers Peter Lang GmbH, 2014. – 372 p.
10. Thorson E., McKinney M.S., Shah D. Political Socialization in a Media-Saturated World. Textbook XXVIII. – New York; Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; Oxford; Wien, 2016. – 472 p.
11. Austin E.W., Domgaard S. Processes and Impacts of Political Socialization. – London, 2022. – 592 p.
12. Mossberger K., Tolbert C.J., McNeal R.S. Digital Citizenship: The Internet, Society, and Participation. – Cambridge, MA: The MIT Press, 2007. – 240 p.
13. Koren N. Conceptualizing political information literacy among young people: A systematized review of the literature // Education, Citizenship and Social Justice. – 2025. – P. 31-54.

14. Cifrlandyru zhane kazakstandyk zhastardyn sayasi madenieti: ozgerister men zhana trendter [Digitalization and Political Culture of Kazakhstan Youth: Changes and New Trends]: collective monograph. – Almaty: Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, 2023. – 322 p. (in Kaz.).
15. Asmolov A.V. Psihologiya individual'nosti [Psychology of Individuality]: textbook. – Moscow: Moscow State University, 1990. – 367 p. (in Russ.).
16. Kedrova G.E., Muromcev V.V. Elektronnye uchebniki: aktual'nye problemy standartizatsii [Electronic Textbooks: Current Problems of Standardization] // Vestnik kachestva. – 2008. – № 6 (84). – S. 28-34. (in Russ.).
17. Kostina N.B., Chizhov A.A. Cifrovoe neravenstvo pri cifrovizatsii obrazovatel'nogo processa: sociologicheskij aspekt [Digital Inequality in the Digitalization of the Educational Process: A Sociological Aspect] // Vestnik Surgutskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. – 2023. – № 1 (82). – S. 48-59. – URL: <https://vestniksurgpu.elpub.ru/jour/article/view/169> (accessed: 14.02.2026). (in Russ.).
18. Suravceva I.S. Ekonomiko-geograficheskij analiz innovatsionnyh processov na territorii Rossijskoj Federacii [Economic and Geographical Analysis of Innovation Processes in the Territory of the Russian Federation] [Electronic resource]. – URL: <http://www.500rublei.ru/2009/03/16/kachestvo-zhizni.html> (accessed: 27.01.2026). (in Russ.).
19. Prensky M. Digital Natives, Digital Immigrants Part 2: Do They Really Think Differently? // On the Horizon. – 2020. – Vol. 9. – № 6. – P. 1-6. – URL: <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=1457953> (accessed: 05.03.2026).
20. Rudkovskij E.I. Osobennosti socializatsii molodezhi v usloviyah informatsionnogo obshchestva [Features of Youth Socialization in the Information Society] // Filosofiya. – 2022. – Vol. 35. – S. 112-115. – URL: <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/33566/1/112-115.pdf> (accessed: 19.02.2026). (in Russ.).
21. Soldatova G.U., Vojskuskij A.E. Social'no-kognitivnaya koncepciya cifrovoj socializatsii: novaya ekosistema i social'naya evolyuciya psihiki [Socio-Cognitive Concept of Digital Socialization: A New Ecosystem and Social Evolution of the Psyche] // Psihologiya. Zhurnal VShE. – 2021. – № 3. – S. 431-450. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sotsialno-kognitivnaya-kontseptsiya-tsifrovoy-sotsializatsii-novaya-ekosistema-i-sotsialnaya-evolyutsiya-psihiki> (accessed: 11.01.2026). (in Russ.).
22. Soldatova G.U., Rasskazova E.I., Nestik T.A. Cifrovoe pokolenie Rossii: kompetentnost' i bezopasnost' [Digital Generation of Russia: Competence and Safety]. – Moscow: Smysl, 2017. – 375 p. (in Russ.).
23. Mudrik A.V. Socializatsiya cheloveka [Human Socialization]: textbook for higher education institutions. – 2nd ed., revised and enlarged. – Moscow: Akademiya, 2006. – 304 p. (in Russ.).
24. Gunina E.V. K voprosu izucheniya cifrovoj sredy kak faktora socializatsii [On the Study of the Digital Environment as a Factor of Socialization] // Kazanskij pedagogicheskij zhurnal. – 2020. – № 6. – S. 89-95. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-izucheniya-tsifrovoy-sredy-kak-faktora-sotsializatsii-lichnosti> (accessed: 03.03.2026). (in Russ.).
25. Samartsev O.R. Cifrovaya real'nost'. Televidenie postindustrial'noj epohi [Digital Reality: Television of the Post-Industrial Era]. – Moscow, 2009. – 334 p. (in Russ.).
26. Tishkova A.S. Osobennosti cifrovoj socializatsii sovremennoj molodezhi: teoreticheskij ekskurs [Features of Digital Socialization of Modern Youth: A Theoretical Overview] // Chelovecheskij kapital. – 2023. – № 12 (180). – S. 212-218. – URL: <https://>